27 ਮਾਰਚ ਜਲੰਧਰ ਹੋਏ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ

ਕਲਾ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ

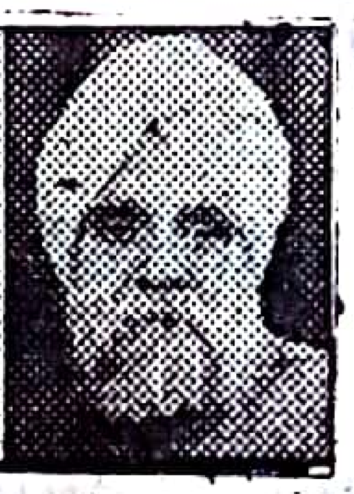

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

27 ਮਾਰਚ, 2000 ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਾਲ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਟਕ ਦਿਵਸ ਉਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਮਾਗਮ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੇਂਦਰੀ ਰੰਗਮੰਚ ਸਭਾ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਬੋਰਡ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਕਲਾਕਾਰ ਮਰਹੂਮ ਜੁਗਿੰਦਰ ਬਾਹਰਲਾ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ। ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੇਖਕ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਥੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਦਿਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋਈ। ਦਿਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੋਏ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਨੁਕਤੇ ਉਭਰ ਕੇ ਆਏ ਉਹ ਇਥੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਨਾਟਕ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਜੋ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਨੀਮ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਹੁਣ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਠੱਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਾਹਰਾ ਕਾਰਨ ਵਿੱਤੀ ਸੰਕਟ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਜਾਂ ਭਾਜਪਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਜਾਂ ਕਲਾ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਕਾਸ ਹੋਵੇ। ਪੰਜਾਬ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਮਲੇ ਵਿਭਾਗ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ ਪ੍ਰਿਸ਼ਦ, ਨਾਰਥ ਜ਼ੋਨ ਕਲਚਰਲ ਸੈਂਟਰ ਆਦਿਕ ਸਭ ਬੰਦ ਪਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵੀ ਚੁੱਪ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਿਆਨ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਅਯੋਗ ਵੀ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਫੰਡ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਤੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਵੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਇਹ ਖਬਰ ਦੇਣੀ ਉਚਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਮੰਗ ਤਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਫੰਡ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰੇ, ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਯਤਨ ਜੁਟਾਣੇ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਹਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਨਾਟਕ ਮੇਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਮਿਸਾਲ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਹਨ।

ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਜਤਿੰਦਰ ਬਰਾੜ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਨਾਟਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਟਕ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਨਾਟਸ਼ਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਗੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਤਿੰਦਰ ਬਰਾੜ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਸਟੇਜ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਾਟਕ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਟੇਜ ਰੌਸ਼ਨੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਮੇਕਅੱਪ ਕਰਨ ਦਾ ਕਮਰਾ ਏਅਰਕੰਡੀਸ਼ਨ ਹੈ। 200 ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਸ਼ਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਲਈ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਫੀਸ ਲਏ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕ ਕੁਦੇਸਣ, ਲਾਲ ਬੱਤੀ, ਬਲਦੇ ਟਿੱਬੇ ਆਦਿਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਹਰ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਦੋ-ਦੋ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਦਰਸ਼ਕ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ। ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ 'ਹਾਊਸ ਫੁੱਲ' ਦਾ ਬੋਰਡ ਬਾਹਰ ਲਗਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਮੇਲੇ ਦਾ ਖਰਚ ਕੁਝ ਕਲਾ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਵਲੋਂ ਫੰਡ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਡਿਸਕਰਸ਼ਨਰੀ ਫੰਡ ਵਿਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਤਜਰਬਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਚੰਗੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਟੀ. ਵੀ. ਦੇ ਉੱਚੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਾਟਕ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਖਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਰਗਾ ਕੰਮ ਮੁਹਾਲੀ, ਜਲੰਧਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਬਠਿੰਡਾ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਨਾਟਕ ਗਰੁੱਪ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਕਲਾਕਾਰ ਹਨ। ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਲਾ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਲੱਭਣੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੋੜ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਡਿਸਪਲਿਨ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਹੈ ਕਿ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇਕ ਚੰਗਾ ਨਾਟਕ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਰਾਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ? 27 ਮਾਰਚ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। 1964-74 ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਕੰਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਬਾਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਮੰਗ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨੀਮ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਫੰਡ ਵੀ ਕੱਢਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਦੇਣ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਹੱਥ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨਾਟਕ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕੇਂਦਰ ਬਣਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਮੁਹਾਲੀ ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਵੀ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਗੱਲ, ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੁਹਜ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੱਡੀ ਵਸੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਥਾਪਤ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਨੀਮ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੋਈਆਂ ਪਿੰਡ ਸੁਧਾਰ ਸਭਾਵਾਂ, ਨੌਜਵਾਨ ਸਭਾਵਾਂ, ਕਿਸਾਨ ਸਭਾਵਾਂ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸਭਾਵਾਂ, ਇਸਤਰੀ ਸਭਾਵਾਂ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉਤੇ ਬਣੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਨਾਟਕ ਮੇਲਿਆਂ ਲਈ ਯਤਨ ਜੁਟਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਲਬੂਤੇ ਇਹ ਜੁਟਾ ਵੀ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਇਕ ਵਿਕਸਤ ਰੰਗਮੰਚ ਹੈ। ਇਥੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਾਲੇ ਨਾਟਕ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਨਾਟਕ ਹਨ। ਰਵਾਇਤੀ ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਇਹ ਰੂਪ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਜੇਕਰ ਮਸਾਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਮਕ ਨਗਾਰੇ ਦੀ, ਪੂਰਨ, ਲੂਣਾ, ਕਾਦਰ ਯਾਰ, ਸਲਵਾਨ, ਜਿਨ੍ਹ ਸਚਿ ਪੱਲ ਹੋਏ, ਇਹ ਲਹੂ ਕਿਸਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿਅੰਗ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਲਾਰੇ, ਰਾਜ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਬੁੱਤ ਜਾਗ ਪਿਆ ਇਹ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਟਕ ਮਿੱਟੀ ਰੁਦਨ ਕਰੇ (ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ), ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਔਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹਾਂ (ਪਾਲੀ ਭੁਪਿੰਦਰ) ਅਤੇ ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਨਾਟਕ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਮਕਬੂਲ ਨਾਟਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਲੋਅ ਨਾਟਕ ਹਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਕੋਰੀਓਗਰਾਫੀਆਂ ਮੰਚਣ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨਾਟਕ ਸਾੜ੍ਹਸਤੀ, ਬਾਲ ਭਗਵਾਨ, ਦੇਵ ਪੁਰਸ਼ ਹਾਰ ਗਏ, ਚਾਨਣ ਦੇ ਵਣਜਾਰੇ ਵੀ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀਆਂ ਮਕਬੂਲ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਪੇਂਡੂ ਨਾਟਕ ਟੀਮਾਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਬੜਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੁਝਾਨ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਹੁਣ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਖੋਜ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ।

27 ਮਾਰਚ ਹੋਈ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਦੋ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰ ਕਾਇਮ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਥੇ ਬਾਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਹੋਣਗੇ। ਅਬੋਹਰ ਦੀ ਇਥੇ ਮਿਸਾਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਥੇ 'ਅਕਸ' ਨਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪੇ ਸਾਧਨ ਜੁਟਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੱਦਾ ਪੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸ਼ਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਟਿਕਟਾਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਵੀ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਹਾਲੇ ਦੂਰ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੋੜ ਬਾਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ।

27 ਮਾਰਚ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਜੋ ਸੰਵਾਦ ਹੋਇਆ, ਉਹਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਰਾਦਾ ਵੀ ਹੈ।